

УДК 371.671: 37.035.6 (075.2)
ББК 74я7

Христина Бедрій

ПЕДАГОГІЧНІ РЕСУРСИ ЗМІСТУ БУКВАРЯ ТА ЧИТАНОК У КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена актуальній темі сьогодення – патріотичному вихованню учнів ЗОШ I ступеня та аналізу у даному контексті педагогічних ресурсів змісту букварів і читанок як перших підручників із формування в дитини уявлень про навколишній світ.

Ключові слова: патріотичне виховання, початкова школа, молодші школярі, підручники, буквар, читанка.

Постановка проблеми. Події, які сьогодні переживає Українська держава, засвідчують, що нам необхідно забезпечити належний рівень національно-патріотичного виховання молодого покоління. З цією метою МОН України у 2015 р. прийняло Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді, згідно із якою головною метою патріотичного виховання є "...становлення самодостатнього громадянина-патріота...гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин" [4, с. 4].

Для формування такої особистості-патріота у шкільному середовищі дана Концепція пропонує проводити конкурси дитячої зображувальної творчості ("Слава українським військовим", "У світі немає кращої країни, ніж Україна"), виховні проекти ("Рідний край, де ми живемо, Україною зовемо", "Я і моя родина"), тематичні виховні години, бесіди на тему: "Славетні українці", організувати написання листів воїнам АТО тощо.

Важливу роль у формуванні особистості-патріота молодшого школяра відіграють його перші підручники – букварі та читанки.

Аналіз останніх досліджень. Питання про значення педагогічних ресурсів змісту шкільних підручників для початкової ланки освіти аналізували такі вчені, як М. Вашуленко, О. Савченко, В. Чередниченко та інші. Дослідниками встановлено, що впродовж тривалого часу буквар був важливим засобом формування в дитини первинних цілісних уявлень про навколишній світ. Перші спроби систематизувати теоретичний і практичний досвід українських учених зі створення шкільних підручників для національної школи зробив Н.Кузьменко. Дидактичну модель технології використання структури та змісту підручника проаналізували у своїх працях науковці О. Савченко та В. Чередниченко. У науковому дослідженні О. Фізеші йдеться про окремі аспекти виховного змісту букварів другої половини XIX – кінця XX ст., які використовувалися у школах Закарпаття [8].

Мета статті полягає у тому, щоб виявити педагогічні ресурси змісту шкільних підручників – букваря та читанок – у контексті патріотичного виховання учнів ЗОШ I ступеня.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення у патріотичному вихованні учнів початкової ланки освіти має найперший і найголовніший підручник для першокласників – буквар, завдяки якому дитина навчається грамоти й отримує уявлення про навколишній світ як цілісну багатогранну систему, а також шкільні читанки. Із 2013 р.учні початкових класів навчаються за новою навчальною програмою, відповідно до якої і розроблено “Букварі” (автори – М. Вашуленко, О. Вашуленко [1]; М.Захарійчук, В. Науменко [3]) та “Читанки” [5; 6; 7]. На відміну від колишніх азбуки та абетки, що призначалися в основному для опанування учнями елементарного способу читання, у сучасній початковій школі буквар є першим підручником з навчання рідної мови і мовлення через чотири види мовленнєвої діяльності: слухання, розуміння (аудіювання), говоріння і читання.

У контексті теми нашої статті слід зазначити, що патріотичне виховання молодших школярів реалізується через матеріали букваря і читанок, уміщених у них характерних творів, мови, ілюстративного оформлення. Матеріал яскравий, емоційний, захопливий, який забезпечує не лише загальноосвітній, а й виховний, гуманізуючий вплив на дитину, сприяє пробудженню в неї національної свідомості, формуванню почуттів патріотизму. Передусім буквар приділяє велику увагу вихованню в дітей любові до найрідніших людей, домашнього вогнища. Мамина пісня, її ніжне, рідне слово, приклад і порада, батьків приклад, його наука [1, с. 57, 85], бабусині й дідусеві настанови, їхні знання й досвід, життєва мудрість [1, с. 75, 77, 78–79, 92, 142–143], родинні традиції [1, с. 63, 100–101] – усе це знайшло відображення на сторінках букваря.

Пошана до батьків, свого родоводу, традицій, любов до рідного краю завжди переростає в любов до Батьківщини-України. Батьківщина для кожного свідомого громадянина є настільки рідною, дорогою, що вона порівнюється з Матір'ю. Як матір, її не вибирають, не зраджують, вона в людини одна. “Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину”, – рядки з вірша Василя Симоненка, вміщені у “Букварі” М. Вашуленка, якнайкраще підтверджують цю думку [1, с. 122].

Глибокий слід у душі першокласника залишають вірші, у яких оспівується краса нашої Батьківщини-України

*Є у сонця небо синє,
і гніздечко – у пташини,
а у кожної людини,
є матуся – Батьківщина.*

[1, с. 5].

*В зелені діброва,
в китицях калина.
Глянь, яка чудова
наша Україна.*

[1, с. 116].

Із оповідання “Наша Батьківщина” першокласники дізнаються про те, що це земля не лише наших батьків, а й дідів, прадідів. Батьківщина – це край, де здавна звучить наша рідна мова й материнська пісня. Наша Батьківщина зветься Україною [1, с. 129].

Отчий край, рідна місцевість, де кожен народився, робив перші кроки, пізнавав довколишній світ, природу, глибоко западають у душу і постійно закликають повернутися з далеких та близьких життєвих доріг на рідні терени. Учителю має постійно залюблювати дітей у рідний край. Тексти й ілюстрації “Букваря” [1] та “Супутника Букваря” [2] якнайкраще сприяють реалізації цього завдання.

Патріотичні почуття в першокласників формуються під враженнямказкових образів. Не випадково педагоги минулого й сучасності вважали казку благородним джерелом виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити.

Патріотичну ідею казки вони виводили із її змісту. Особливе місце у навчальному процесі ЗОШ І ступеня посідають створені народом казкові образи, які живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення [3, с. 177]. На сторінках букваря є достатньо казок, на прикладі яких можна виховувати в учнів позитивні риси характеру. Наприклад, нещирі стосунки між друзями засуджує українська народна казка “Лисичка і Журавель” [1, с. 123]. Бути щедрими вчить казкове оповідання “Лісовий майстер” [1, с. 129], а бути розсудливими, поміркованими навчають казкові персонажі М. Коцюбинського (казка “Про двох цапків”) [1, с. 140–141].

У “Букварі” М. Вашуленка міститься матеріал, який допоможе вчителєві виховувати в учнів почуття громадянської гідності. Це, наприклад, тексти пісень (народних колискових, авторських). Учні зможуть дізнатися про те, що в усьому світі добре відомі прекрасні та мелодійні українські пісні [1, с. 93, 97, 122, 135]. Сучасні діти мають знати нашу хліборобську історію. Тексти усної народної творчості на тему жнив, авторські тексти (1, с. 36, 56, 103), ілюстрації про нелегку хліборобську працю (1, с. 57, 103), сприяють формуванню в учнів гордості за свій працьовитий народ, пошани до людей праці, поваги до хліба.

Про видатних, славних українців, гідних представників нашого народу першокласники дізнаються із текстів “Тарас Григорович Шевченко”, “Іван Якович Франко”, “Леся Українка” та ін. [1, с. 142, 144, 146].

Таким чином учитель початкових класів на основі змісту “Букваря” М. Вашуленка і О. Вашуленко та “Супутника Букваря” М. Вашуленка поступово розширює і поглиблює початкові уявлення дітей про країну, в якій вони живуть, про народ, до якого вони належать, про мову цього народу, які вони здобули в дошкільних закладах, і які слугують подальшому розвитку їх патріотичних почуттів.

Дієвим засобом розвитку народознавчої компетенції молодших школярів є загадки, що мають значний потенціал для мовленнєвого розвитку молодших школярів, зокрема таких видів, як читання, аудіювання та говоріння. Також важко не помітити на сторінках підручників для першокласників народні прислів’я та приказки. Виділені червоним кольором, вони сприяють розвиткові самостійного мислення та мовлення учнів, закликають до праці (як розумової, так і фізичної), виховують доброту, щирість, любов до матері, рідної землі й мови.

Важливе значення у патріотичному вихованні молодших школярів, окрім букваря, відіграють матеріали читанок для 2 [5], 3 [6] і 4 [7] класів, спрямовані на прищеплення молодшим школярам любові до найрідніших їм людей, рідного краю, Батьківщини, рідної мови, традицій свого народу тощо.

У 2 класі на уроках літературного читання діти вчаться шанувати рідну мову, вивчаючи тему “Розвивайся, звеселяйся, моя рідна мово...” (“Ой яка чудова українська мова! Де береться все це, звідкіля і як?”). Із підручника молодші школярі довідуються про те, що важливим джерелом рідного слова є мамина колискова пісня:

*Коліскова пісня, коліскова –
То найперша материна мова.*

[5, с. 16].

Любов до рідної Батьківщини на уроках літературного читання у 2 класі формується через вивчення молодшими школярами розділу “Нема без кореня рослини, а нас, людей, без Батьківщини”. Його лейтмотивом є слова: Батьківщина–

Україна – це край, земля, країна, де з давніх-давен жили наші предки, а зараз живемо ми.

*Батьківщина – це рідна мова,
це дотримане чесне слово [5, с. 34].*

Велике виховне значення має українська народна пісня “Роде наш красний”:

*Ой роде наш красний,
роде наш прекрасний,
не цураймося, признаваймося,
небагацько нас є... [5, с. 56].*

Уже в 2 класі учні з оповідання “Калина” (“Читанка” О. Савченко) ознайомлюються з національними символами України – калиною та вербою: “Майже в усіх народів є улюблені рослини-символи. В нас – верба і калина. Правду каже прислів’я: без верби і калини нема України” [5, с. 45].

У 3 класі на уроках читання з метою виховати з молодших школярів національно свідомих громадян вивчається тема “Мова – дивний скарб”:

*Як нема без зірок небозводу,
Як блакиті без сонця нема,
Так і мови без народу,
і народу без мови нема.*

[6, с. 26].

Із підручника діти дізнаються про те, що безцінним джерелом рідної мови є народна творчість. Так, вони ознайомлюються з народними піснями, зокрема “Ходить гарбуз по городу” та ін.

З метою патріотичного виховання молодших школярів “Читанка” для 4 класу (О. Савченко) насичена історичними матеріалами. Діти вивчаючи тему “Сторінки з історії”, поглиблюють знання про історичне минуле міст Києва та Львова, дізнаються про напад фашистської Німеччини на Україну тощо [7].

Дієвим чинником виховання в учнів 3–4-х класів шанобливого ставлення до матері-батька як основи любові до рідного краю можуть слугувати не тільки матеріали читанок, а й побудовані з використанням їхнього змістового потенціалу позакласні виховні заходи. Прикладом може бути виховна година, проведена у 3–4 класах Милуванської ЗОШ I–II ступенів (Тисменицький р-н, Івано-Франківська обл.) “Люби і поважай свій рідний край”, окремі святкові номери якої присвячувалися батькам як оберегам роду, традицій, звичаїв поколінь. Окрім того, проведення виховної години було наповнене пісенним етнорегіональним матеріалом, поетичною творчістю місцевих авторів та героїчними і трагічними сторінками історії краю.

Висновки. Аналіз перших підручників із читання для молодших школярів переконує в тому, що вони є важливим засобом для реалізації головної мети національно-патріотичного виховання у початкових класах: “... вироблення в дітей умінь і навичок вільного користування з комунікативною метою усною й письмовою українською мовою” [5, с. 13]. У методиці використання букварів та читанок для виховання в молодших школярів патріотичних почуттів найважливішим є слово вчителя – його розповіді, бесіди з учнями, пояснення.

1. Вашуленко М.С. Буквар: підручник для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М.С. Вашуленко, О.В. Вашуленко. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2012. – 152 с.
2. Вашуленко М. Супутник букваря: навч. посібник для 1 кл / М. Вашуленко, В. Вашуленко. – К.: КІМО, 2004. – 96 с.

3. Захарійчук М. Буквар: підручник для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М. Захарійчук, В. Науменко – К.: Грамота, 2012. – 176 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichne-vihovannya>.
5. Савченко О.Я. Літературне читання: підручник для 2 кл. / О.Я. Савченко. – К. : Видавничий дім “Освіта”, 2012. – 160 с.
6. Савченко О.Я. Читанка: підручник. для 3 кл. – К.: Освіта, 2004 – Ч. 2. – 175 с.
7. Савченко О.Я. Читанка: підручник. для 4 кл. – К.: Освіта, 2004 – Ч. 2. – 175 с.
8. Фізеші О.Й. Виховна спрямованість змісту букварів в українських школах Закарпаття (друга половина ХІХ – кінець ХХ століття): автореф. канд. пед. наук: 13.00.01 / О.Й. Фізеші. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

The article is devoted to the actual theme – that is the patriotic education of the students of the primary school and the analysis of the pedagogical content of bukvar and chytanka as the first textbooks that create children`s imagination about the outworld.

Key words: *patriotic education, primary school, primary school students, textbooks, bukvar, chytanka.*

УДК 37.013. 42
ББК 74.00.60

Володимир Костів

ЄДНІСТЬ ЗАКОНІВ, ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ І ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розкрито сутність суспільного, педагогічного та синергетичного законів формування базової культури особистості, закономірностей і принципів соціального виховання зростаючого покоління.

Ключові слова: *закон, закономірність, принцип, суспільний закон формування базової культури особистості, педагогічний закон виховання інтегративних якостей дітей і молоді, синергетичний закон самовиховання, самовдосконалення інтегративних якостей особистості.*

Постановка проблеми. У сфері соціальних наук для багатьох науковців світу справою честі є пошук закономірностей і законів, які не повинні мати принципово іншу основу порівняно із законами природи [1, с. 87]. Пошук цих законів, незалежно від того приймають вони форму наслідування, причинно-наслідкових, структурних чи статистичних законів, завжди був однією з насущних цілей соціальних, у тому числі педагогічних наук (Ю. Бабанський, І. Бех, С. Гончаренко, В. Давидов, В. Краєвський, В. Кремінь, В. Оконь, І. Підласий, В. Помагайба, М. Скаткін, А. Хуторський та ін.) [2]. Наш дослідницький напрям, а саме культурологічно-синергетичний підхід у вивченні окремої базової культури особистості [4; 5], дає можливість проілюструвати домагання соціальних наук на пошук законів й оцінити тенденції цих домагань у дослідженні соціальних філософських, психологічних і педагогічних проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На основі використання положень культурологічно-синергетичного підходу в трактуванні базової культури особистості представляється можливим формулювання окремих закономірностей, що стосуються функціонування таких відкритих систем, якими є загальна та окремі культури особистості.